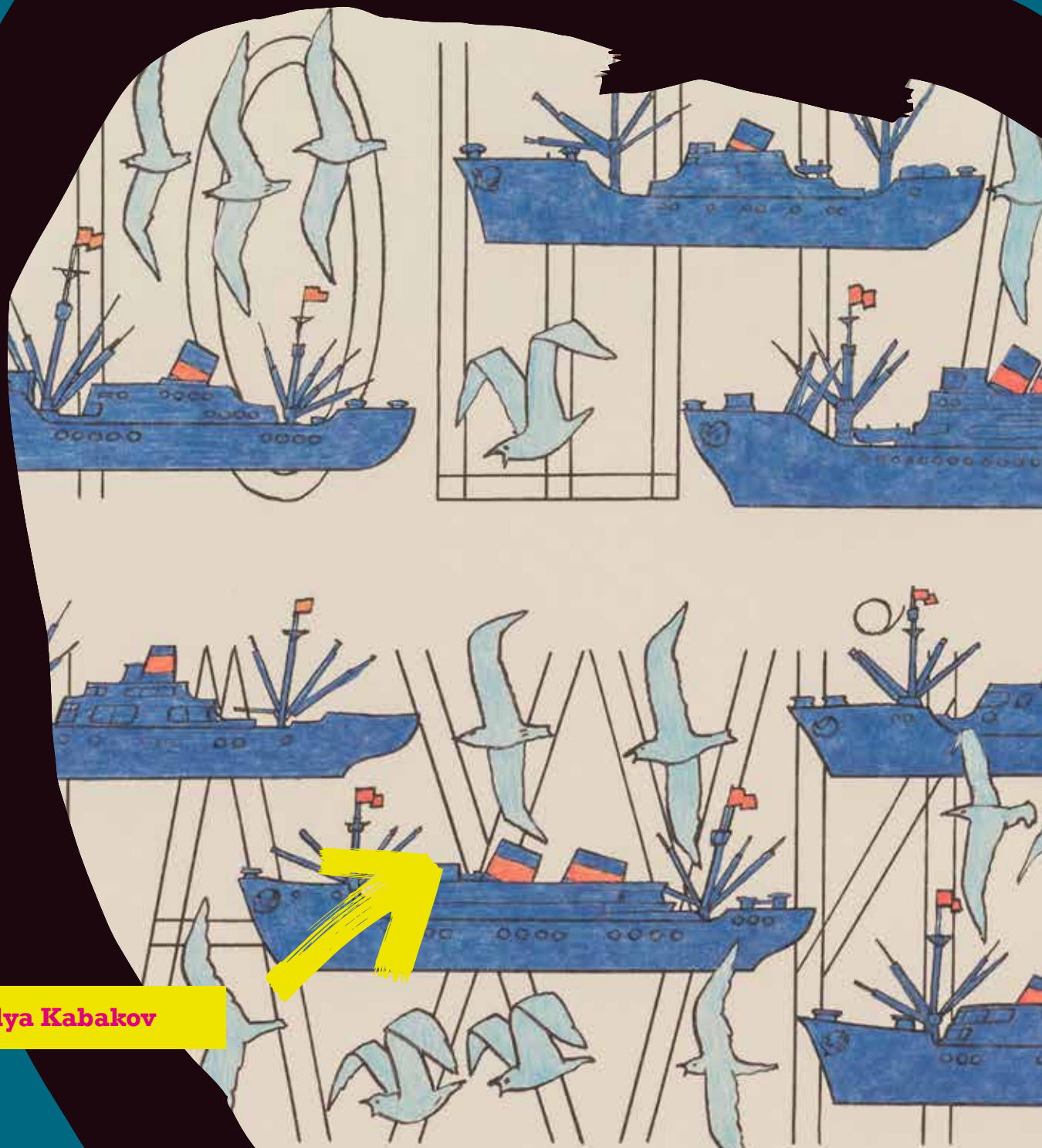

KW arts

3
2023

Kwartaalblad van de Vrienden Van Abbemuseum

Ilya Kabakov

Woord van de voorzitter <i>Een vereniging van actieve vrienden – Stefan de Bever</i>	3
Zomerexpositie Positions #7 <i>Motto: alles van waarde doe je met anderen – gastbijdrage Nelleke Slofstra</i>	4
Picasso in Palestine <i>Een omslag in denken over Palestina – Hannie Groen</i>	6
Niet om op te zitten (5) <i>Ontmoeting met Céline Condorelli op een bankje tussen het groen – Els Grootemaat</i>	8
Een kleurboek voor volwassenen <i>Hoe een prent van Kabakov een eigen leven ging leiden – gastbijdrage Willem Jan Renders</i>	10
De salonmiddagen <i>Terugblik op een succesvol jaar – gastbijdrage Wildrik Burema</i>	12
René Jolink, Braambladeren, 1998 <i>Monoprint te koop – Jan Verheugt</i>	13
Wim de Wert, een bijzonder goede vriend <i>In memoriam – gastbijdrage Dries Steinmeijer</i>	13
Het belang van de Edelkoortcollectie <i>Een toelichting op de aankoop en de aankoopprijs – gastbijdrage Steven ten Thije</i>	14
Tao in Catalonië <i>Het beeldschrift van Antoni Tàpies – Piet van Bragt</i>	16
Interview met een vriend <i>Marian van Doremalen – Jan Verheugt</i>	18
Aanwinsten garanderen dynamiek <i>Een toelichting op de laatste bibliotheekaanwinsten – Lisette Almering</i>	20
Humor; het stiefkind binnen de kunst <i>Een pleidooi voor meer aandacht voor humor in de beeldende kunst – Piet van Bragt</i>	22
Colofon en Musomanie	24

Een vereniging van actieve vrienden

Woord van de voorzitter

We zijn een vriendenvereniging in beweging. Het kan niet vaak genoeg worden gezegd; onze vereniging wordt in beweging gebracht door een grote groep actieve vrienden. Dat is mooi, zeker in een tijd waarin het in de media vaak gaat over de afnemende belangstelling voor het verenigingsleven. Onze vereniging is qua aantal leden de afgelopen jaren weliswaar ieder jaar een beetje gekrompen, maar tegelijkertijd groeide de zichtbaarheid en betrokkenheid van onze leden die zich steeds actiever opstellen. Het bestuur heeft in het beleidsplan eerder de wens uitgesproken niet in te zetten op een absoluut kwantitatief aantal vrienden. We hopen juist vrienden te bereiken die een kwalitatieve bijdrage willen leveren. Het aantal is niet leidend, al willen we uiteraard zoveel mogelijk mensen betrekken.

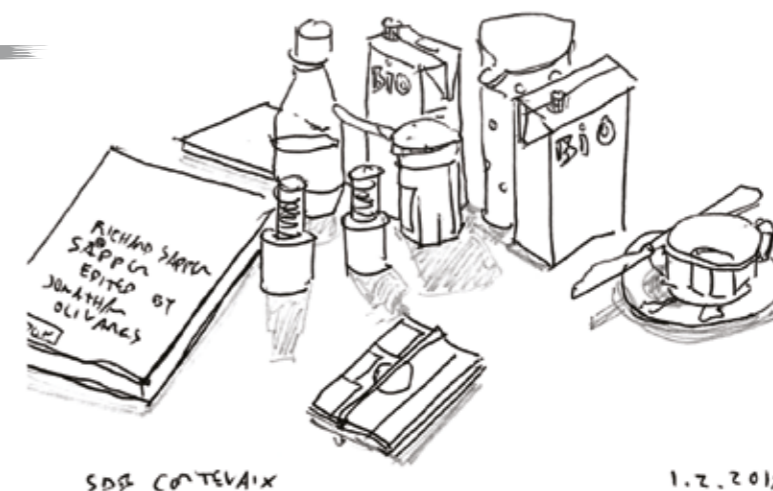
Midden juni vond de algemene ledenvergadering plaats in het auditorium. Zoals vaker was deze niet heel druk bezocht, maar dat maakte het zeker niet minder de moeite waard. Betrokkenheid en ruimte voor discussie om samen het beleid door te spreken bracht veel voldoening. Daarnaast was er een voordracht van Steven ten Thije, hoofd collecties, die ons als vrienden meenam in de toekomstige ontwikkelingen in het museum. Het museum is in beweging met nieuwe en uitdagende tentoonstellingen en dat straalt af op haar bezoekers en vrienden. Ik zie steeds meer vrolijke gezichten; 'een vriendelijk gezicht brengt overal licht'.

Tijdens de laatste bijeenkomst hebben we als bestuur afscheid genomen van Jan Verheugt, die de afgelopen vier jaren onze steun en toeverlaat was waar het inhoudelijk zaken betrof, altijd op de hoogte van de laatste tentoonstellingen in het museum en bijzonder actief als hoofdredacteur van ons vriendenmagazine KwArts. Bij deze wil ik Jan nogmaals namens het bestuur en de vrienden van het Van Abbe hartelijk bedanken voor zijn enthousiaste en tomeloze inzet.

Inmiddels zijn er twee nieuwe bestuursleden aangetreden: allereerst Wildrik Burema, die een brede maatschappelijke belangstelling koppelt aan zijn actieve inzet voor de succesvolle Vriendensalon. Daarnaast verwelkomen we Kareem Gazuani met zijn passie voor talentontwikkeling en diepgaand inzicht in de urban- en straatcultuur. We zien in beide een mooie continuering van het bestuur.

Een verdrietig bericht waar ik mee wil eindigen is het recent overlijden van een actief lid van het eerste uur, Wim de Wert. Medeoprichter van de vereniging van vrienden, jarenlang lid en penningmeester van het bestuur en een waardevolle vraagbaak. Met dankbaarheid en respect blijft hij in onze herinnering. ●

Stefan de Bever

Association of active friends
Although the number of members has been slowly declining in recent times, the visibility and involvement of the active members has increased at the same time. Reaching an absolute quantitative number of friends is not leading, but we do want to involve as many people as possible.

TENTOONSTELLINGSAGENDA (1 SEPTEMBER - 1 DECEMBER)

Raadpleeg de website van het museum voor actuele informatie.

18 september 2021 – 1 juli 2025
(Nieuwbouw)

Dwarsverbanden, Nieuwe collectie-presentatie

Topstukken, ondergewaardeerde werken en recente aankopen in een opvallend perspectief.

22 oktober 2022 – 7 april 2024
(Het Oog)

Temitayo Ogunbiyi, You Will Play In Nuance And Grow Community

Ogunbiyi ontwerpt speelruimten en wil zo volwassenen en kinderen tot sociale vooruitgang inspireren.

22 oktober 2022 – 1 oktober 2023
(Vitrines Eindhoven Airport)

Afaina de Jong / Afarai & Innavigions (Feel The Vibe)

In haar installaties spelen design en architectuur een rol bij het tonen van eerder uitgesloten gemeenschappen en geschiedenissen.

13 mei 2023 – 24 september 2023
(Oudbouw)

Positions #7, Alles van waarde doe je met anderen

In deze terugkerende reeks brengt het museum vijf verschillende groepen samen, vragen komen aan de orde over afhankelijkheid en partnerschap.

1 juli 2023 – 24 maart 2024
(Projectzaal - Nieuwbouw)

Dwarsverbinding met Kabakov

Presentatie van een deel van het onlangs verworven grafisch werk van Ilya en Emilia Kabakov in combinatie met de LS collectie bijzondere kunstboeken.

november 2023 (Oudbouw)

Jaarlijkse DDW-tentoonstelling

VRIENDENSALONS

Iedere tweede zaterdag van de maand om 15.00 uur organiseren we de Vriendensalon in de Studio van het museum (nieuwbouw). Toegang voor leden is gratis. Introducé(e) welkom. Het programma is (onder voorbehoud) als volgt:

9 september 2023

Chala Itai Westerman en Dagmar Marent
Expositie Positions #7

14 oktober 2023

Sabine Timmermans
Eigen werk

11 november

Willem Jan Renders
Creatieve tuberculose Lissitzky (1924-'25)

Beeld voorpagina:
Ilya Kabakov, blad uit de serie *Kleurboek* (1993), door Boris Grom in verband gebracht met de oorlog in Oekraïne. Lees het artikel van Willem Jan Renders op pagina 10.

Zomerepositie Positions #7

Motto: alles van waarde doe je met anderen

Als je terugdenkt aan al de vorige Positions, dan heeft iedere Positions-tentoonstelling ons aan het denken gezet. En dat is bij deze tentoonstelling zeker weer het geval. We zoomen in op twee zalen: zaal 1 en zaal 6 waar het motto van de expositie goed voelbaar is en die leiden tot persoonlijke associaties.

Edgar Cleijne
Cairo Garden, 2006
Foto: Nelleke Slofstra

Een baksteen als certificaat

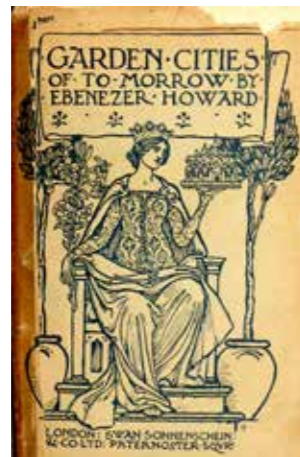
In beide zalen maken we kennis met de Jatiwangi art Factory (JaF). Dit kunstenaarscollectief is opgericht in 2005 en telt ruim 50 kunstenaars, muzikanten, ontwerpers en tentoonstellingsmakers. Een aantal van hen leeft samen. Vanuit een voormalige dakpannenfabriek in Jatisura op Java (Indonesië) werken ze aan hun missie: de aarde beschermen en voeden door gemeenschappelijk grondbezit.

In zaal 1 zien we een klein kantoortje dat aandacht vraagt voor JaF's centrale grondaankoopbeleid. Het biedt ons de mogelijkheid om het project te ondersteunen door voor € 350,- een certificaat aan te kopen, een certificaat in de vorm van een baksteen. Wat je daarvoor terugkrijgt: 4 x 4m² grond waar weer bomen op worden geplaatst.

Zo wil JaF het Perhutana-woud beschermen tegen oprukkende verstedelijking. Dat geeft je een 'natuurlijk' rijk gevoel, een gevoel dat je daadwerkelijk meehelpt aan een collectief bos. Zodra alle stukken land zijn verkocht en beplant, wordt Perhutana officieel geregistreerd bij het Ministerie van Bosbouw als inheems bos.

Behoud van leefbaarheid in de stad

Achter in de zaal zien we kooldrukken (een fototechniek) van Edgar Cleijne (Eindhoven, 1963) met rijen raamloze huizen. Deze zijn gebouwd op vruchtbare grond langs de Nijl bij Caïro (Egypte). Het zijn noodwoningen, ontstaan door het enorme tekort aan huizen in die stad.

Boekomslog Ebenezer Howard
Garden Cities of Tomorrow,
1898

Tussen de woningen staan deeltuinen waar bewoners hun groenten en fruit verbouwen.

Dat doet me denken aan the Garden city movement van Ebenezer Howard (1850-1928), een Engelse stedenbouwkundige en grondlegger van de tuinstadbeweging. In zijn publicatie To-Morrow: A Peaceful Path to Real Reform (1898) beschrijft hij de mogelijkheid van een utopische stad waarin mensen in harmonie samenleven met de natuur. Zonder sloppenwijken, met de geneugten van de stad en met behoud van de schoonheid en puurheid van het platteland.

Howard speelde in op een verlangen dat nog steeds actueel is en waar we nog altijd mee worstelen. Hoe leven we goed samen in de stad met behoud van natuur en ruimte? Die spanning is ook

Jatiwangi art Factory
The New Rural
Agenda Temple, 2023
Foto: Nelleke Slofstra

voelbaar in het werk van Cleijne. Howards publicatie leidde tot de oprichting van de tuinstadbeweging. De bouw van de eerste tuinstad, Letchworth Garden City, volgde in 1903. Welwyn Garden City was de tweede met nog vele daarna. Veel van zijn tuinstadprincipes worden nog altijd gebruikt in moderne stadsplanning.

Is vooruitgang altijd een verbetering?

Via de hal gaan we naar de middenzaal, zaal 6, een zaal die hoort bij zaal 1. We zien de prachtige stenen tempel: *The New Rural Agenda Temple*, gemaakt van klei die is gewonnen uit de Waal in de buurt van Nijmegen. Voor de bouw van de tempel gebruiken de JaF-kunstenaars altijd klei uit de omgeving. Zo werd voor de 15e Documenta (2022) uit de buurt van Kassel gebruikt.

Staan aan de voorkant van *The New Rural Agenda Temple* zien we afbeeldingen van mensen, bossen, fruit en dieren. De industrie ontbost het land. Daarmee gaan mijn gedachten onbewust uit naar een aquarel van Paul Klee, *Angelus Novus*. Walter Benjamin schreef er het volgende over.

"Er bestaat een schilderij van Paul Klee, dat *Angelus Novus* heet. Er staat een engel op afgebeeld die zo te zien op het punt staat zich te verwijderen van iets waar hij zijn blik strak op gericht houdt. Zijn ogen en zijn mond zijn opengesperd, hij heeft zijn vleugels gespreid. Zo moet de engel van de geschiedenis eruitzien. Zijn gelaat is naar het verleden gewend. Waar wij een reeks gebeurtenissen waarnemen, ziet hij één enkele catastrofe en daarin wordt zonder enig respijt puinhoop op puinhoop gestapeld, die hem voor de voeten geworpen wordt. De engel zou wel willen blijven, de doden tot leven wekken en de brokstukken weer tot een geheel maken. Maar zijn vleugels vangen de wind die uit het paradijs waait, een storm die zo hard is dat hij ze niet kan sluiten. Deze storm stuwt hem onweerstaanbaar voort, de toekomst in die hij de rug heeft toegekeerd, terwijl de stapel puin vóór hem tot aan de hemel groeit. Deze storm is wat wij vooruitgang noemen."

Wat zou het mooi zijn als we de aarde opnieuw zouden mogen gaan bewonen, zonder al deze (grote) problemen. Zouden we er dan vanaf het begin zuiniger op zijn, en haar zien als een kostbaar in bruikleen gekregen cadeau? Dat is moeilijk te zeggen, maar dat we ook nu aan het werk moeten is zeker. Samen, anders gaat het niet. De titel van de tentoonstelling is dus perfect gekozen: 'Alles van waarde doe je met anderen'.

Nelleke Slofstra

Paul Klee
Angelus Novus,
1920
Israël Museum,
Jerusalem

Positions #7

Following on from Documenta 15 in Kassel, the exhibition *Positions #7* shows art by art collectives, under the motto 'Everything of value is done together with others'. This article discusses two rooms with work by the Indonesian group Jatiwangi art Factory. Both rooms lead to association with Howard's urban planning and a watercolor by Klee.

Picasso in Palestine

Een omslag in denken over Palestina

Hannie Groen pendelde heen en weer tussen de oudbouw en de nieuwbouw in het Van Abbemuseum, tussen Dwarsverbanden en Positions #7 en vond uiteindelijk haar eigen dwarsverband, tussen een schilderij van Picasso en een filmproject van Subversive Film, een Japans kunstenaarscollectief, over het Palestijnse volk.

Pablo Picasso
Buste de femme, 1943
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

Vrouwenportret

In de collectiepresentatie sta ik stil bij het beroemde schilderij van Pablo Picasso, *Buste de femme* (1943). Je ziet een vrouw met een van angst verwrongen gezicht. Het is een kubistisch schilderij, door Picasso geschilderd in de nadagen van de Spaanse Burgeroorlog en enkele jaren na *Guernica*, dat symbool is geworden voor oorlog, geweld, bezetting en wrede misdaad. De vrouw draagt een hoofddoek, wat (misschien) aangeeft dat zij Islamitisch is. Ze zou zo een Palestijnse vrouw kunnen zijn.

Palestijns lijden

In de oudbouw bezoek ik vervolgens de expositie *Positions #7*. Welke verhalen ontstaan wanneer je samen kunst maakt? Onder het motto 'alles van waarde doe je met anderen' heeft een aantal cineasten zich verenigd in het collectief Subversive Film. Met de filmische productie *Tokyo Reels* hopen zij te laten zien hoe onderbelicht het Palestijnse lijden is, hoe alle initiatieven om tot vrede te komen met Israël op niets uitgelopen zijn. De films zijn vanuit verschillende invalshoeken opgenomen, meestal betreft het journalistieke opnames, maar soms zijn het ook gedramatiseerde registraties.

De historische films uit de jaren 60 en 70 tot 1982, in fragmenten aangeleverd, oud en beschadigd,

geven een onthutsend beeld over de verschrikkingen voor het Palestijnse volk in 1948, in 1967 en later in Beiroet waar de vluchtelingenkampen Saba en Shatila met de grond gelijk worden gemaakt. Daarbij worden honderden burgers gedood door Christenmilities en Israëlische soldaten. We zien de rokende puinhopen waar talloze doden liggen, de stromen vluchtelingen met vaders die hun kinderen meeslepen en vrouwen schreeuwend van angst.

Vijf jongetjes

(Fragment speelfilm): Op de Golanhoogten spelen vijf Palestijnse jongetjes. Ze rennen op en neer over de heuvels en rapen kogelhulzen en stoppen hun zakken vol; één klemt een andere vondst onder zijn arm: een granaathuls of een raketwerper. Hij toert erdoor als met een trompet. Hij zondert zich af van het groepje, verstopt zich in een greppel, ligt daarin met zijn armen rond de 'trompet'.

Dan plotseling komen er tanks aanrijden. De jongens stuiven alle kanten op, bang. De tanks

rijden tot boven op de heuvel, beginnen te schieten. Er vallen soldaten. De wind waait het zand in de ogen van de jongens. Ze liggen op de grond. Ze komen voorzichtig omhoog als het schieten is gestopt en kijken zoekend rond. Waar is hij? Dan vinden ze hem, dood, in de greppel. Ze zijn sprakeloos.

'O, Jerusalem where is thy Sabbath gone?'
Uit: The Jerusalem Post, 2 Juni 1989.

Bijbelse geschiedenis

Bij een bezoek aan Jeruzalem in 1989 waande ik mij terug in de tijd van mijn schoolschrift uit 1948. Daarin staat: 'Wanneer ik Palestina op ons land leg, zie ik dat dit land ongeveer even groot is. Nazareth komt op Frederiksoord, Jeruzalem op Arnhem, Bethlehem op Nijmegen en Berseba op Eindhoven'.

Wij waren geheel doordrenkt van de Bijbelse geschiedenis over Palestina en het Joodse volk. Wij hadden geen flauw idee over Palestijnse bewoners. Die werden in het geheel niet genoemd. Hun lijdensgeschiedenis sinds de stichting van de Joodse staat Israël kwam ons niet ter ore. Wij bleven dichtbij het lijden van het Joodse volk in de Tweede Wereldoorlog. Dat duurde zeker tot na de Zesdaagse Oorlog (1967) van Israël tegen vijandige Arabische buurlanden. Israël won. Grote delen van het land werden tot 'bezet' gebied verklaard inclusief de Gazastrook. Tot op heden.

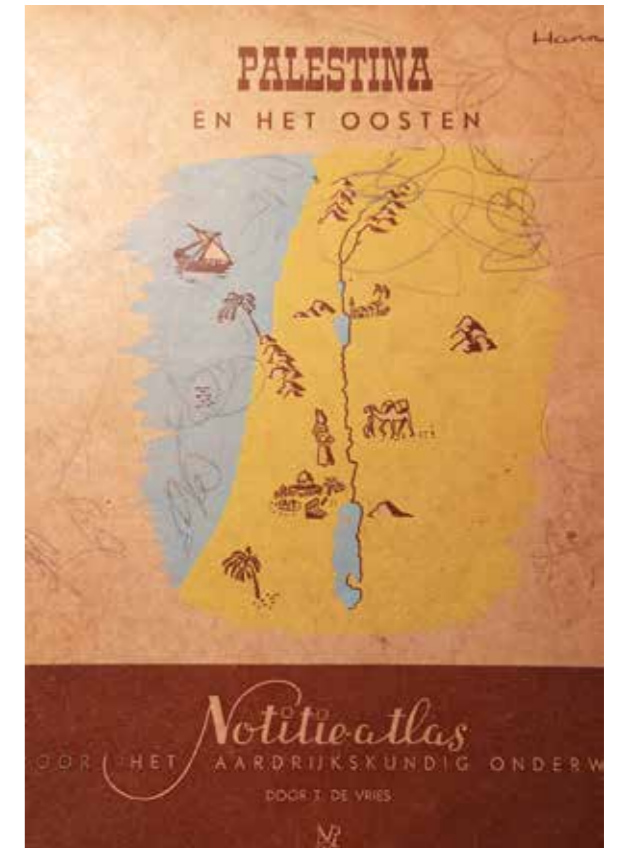
Onze ogen gingen eindelijk open.

Anno 2011: Picasso in Palestine

Docenten en studenten van de International Academy of Art in Ramallah lieten hun oog vallen op de *Buste de femme*, een kubistisch vrouwenportret dat Picasso in 1943 maakte. Picasso is voor hen een icoon van de moderne westerse kunst. Zij noemen het een van de meest aansprekende werken uit de collectie van het Van Abbemuseum. De Kunstacademie had al in 2009 gevraagd om het schilderij te mogen lenen. Artistiek directeur van de Academie Khaled Hourani: 'Het is normaal om een academie en een museum te hebben in Palestina en het is niet normaal om onder bezetting te leven. Hierheen brengen van een Picasso is een normale praktijk, toch is het een uitzonderlijk kunstavontuur in deze politieke context'.

De definitieve douanepapieren kwamen na twee jaar rond. Het schilderij is meteen ingepakt en per vliegtuig op weg gegaan. Na een moeilijke tocht en het laatste deel per ambulance vanwege de slechte wegen, kwam het schilderij aan. De soldaten stonden klaar om het te beveiligen dag en nacht. Het werd een groot feest. 'Alles van waarde doe je met anderen', maar ook 'Alles van waarde is weerloos' (Lucebert).

Hannie Groen

Schoolschrift
Foto: Hannie Groen

Picasso in Palestine

In the Van Abbemuseum, Hannie Groen finds her own cross-connection between the exhibition Dwarsverbanden with Picasso's *Buste de femme* and *Positions #7* with the *Tokyo Reels* by the collective Subversive Film about the underexposed suffering of the Palestinian population. The relationship is in the exhibition of Picasso's painting in Ramallah (Palestine).

Niet om op te zitten (5)

Ontmoeting met Céline Condorelli op een bankje tussen het groen

Céline Condorelli, *À Bras le Corps* – met philodendron (voor Amalia Pica), 2014
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

De museumbank met kamerplanten is een beetje een vreemde eend in de bijt van deze serie. Op 'À Bras le Corps', dat betekent grondig onder handen nemen¹, mag je namelijk wél tussen de planten gaan zitten. Sterker nog het bankje met de subtropische philodendron vormt een startpunt voor het beleven van de omgeving.

De bank is een zeshoekige stalen sculptuur die verandert in een sympathieke omgeving voor de in kunstlicht gedijende kamerplanten. Uiteindelijk zullen die philodendrons met hartvormige bladeren, de 'vriend van de bomen' (van 'philo', vriend, en 'dendron', boom) de sculptuur volledig overwoekeren.

Ze nodigt uit tot het kijken naar en het praten over de kunstwerken waar de bezoeker zicht op

heeft. De scheiding tussen binnen en buiten wordt vager door het gebruik van weelderige planten en de specifieke vormgeving van het bankje die je eerder in de open lucht verwacht. Condorelli ontwikkelt deze 'support structures' vanuit haar visie op vriendschap die zij ziet als voorwaarde tot samenleven. Ze is gefascineerd door sociale interactie maar ook door perceptie. Dit werk is opgedragen aan haar vriendin, de Argentijnse kunstenaar Amalia Pica. Condorelli's uitgangspunt is de opkomst van sociale meubels in de 18e eeuw, zoals bankjes in musea en parken. Dat meubilair geeft mensen uit verschillende lagen van de bevolking de mogelijkheid om in de publieke ruimte naast elkaar te gaan zitten, te kijken naar de omgeving en gesprekken aan te knopen.

De installatie maakt deel uit van de reeks multi-zintuiglijke kunstwerken in de expositie *Dwarsverbanden*. In de ruimte hangt een Ambient Air geur die in nauw overleg met Condorelli is ontwikkeld door de parfumeur Jorg Hempenius. Door de groene noten waant de bezoeker zich eerder in een park dan in een gebouw. De geurcompositie met tropische elementen zorgt ervoor dat het kunstwerk continu op de achtergrond aanwezig is en de blik op de buitenwereld verandert en verruimt.

À Bras le Corps is onderdeel van de serie *Intentional Objects* (In Accidentally Specific Appearances) uit 2014. In het werk van Condorelli zijn planten, bomen en aarde terugkerende elementen, zoals in *Corps à Corps* (2017), *Zanzibar* (2018) en *Ouah Wau* (2022).

Céline Condorelli (Parijs, 1974) werkt in Londen en Milaan en heeft internationaal bekendheid verworven met de publicaties *The Company She Keeps* en *Support Structures*. Ze studeerde architectuur in Londen en promoveerde in 2013 in onderzoeksarchitectuur. Haar werk omvat architectuur én kunst, en onderzoekt relaties, mechanismen en structuren die vaak onopgemerkt blijven. Meer kunst van Condorelli in woord en beeld vind je op: www.celinecondorelli.eu ●

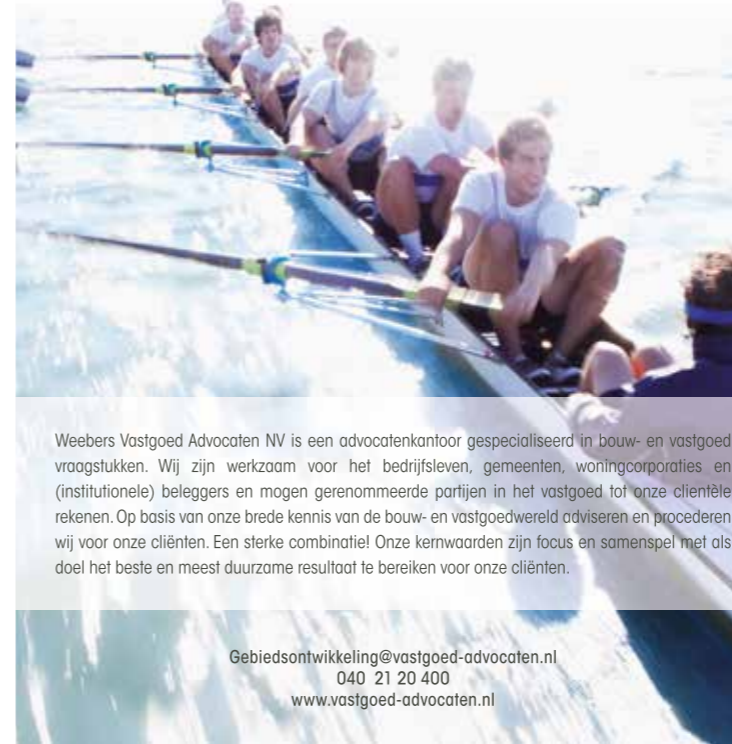
Els Grootemaat

A bench among the greenery
Taking as its starting point the ottomans of eighteenth-century public spaces, such as museums or parks, *À Bras Le Corps* – with *Philodendron* (to Amalia Pica) holds a two-fold existence as a form of transformative interspecies communication.

¹ Het museum hanteert als vertaling 'omarmen'.

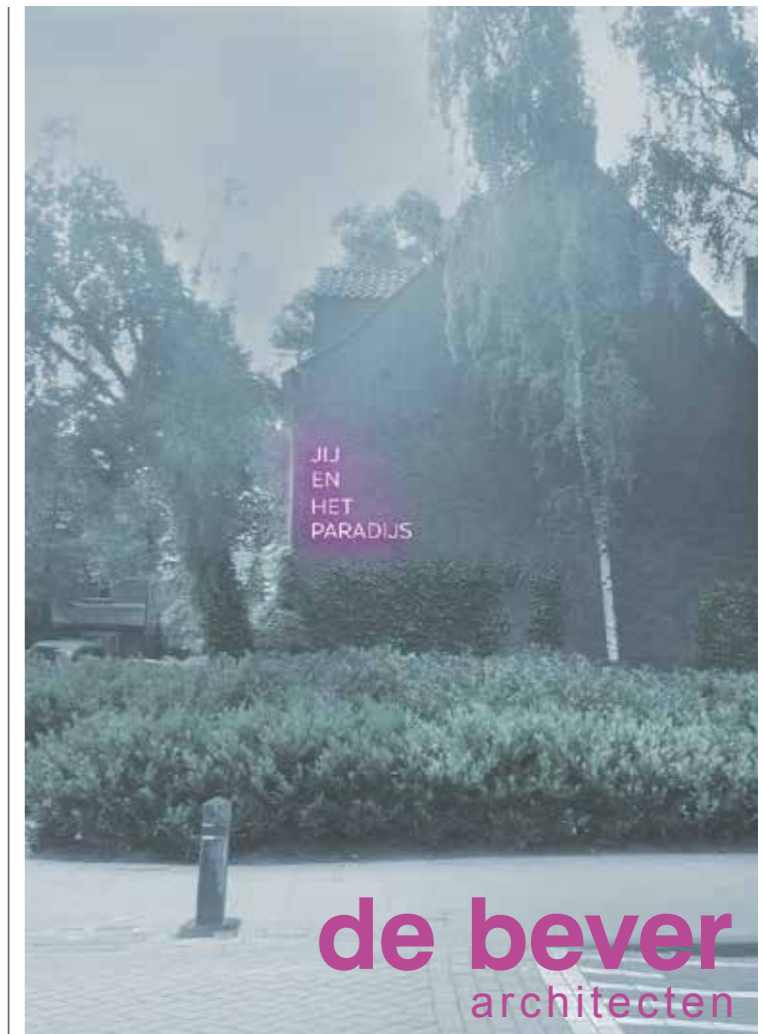
weebers vastgoed advocaten

Focus en Samenspel

Weebers Vastgoed Advocaten NV is een advocatenkantoor gespecialiseerd in bouw- en vastgoed vraagstukken. Wij zijn werkzaam voor het bedrijfsleven, gemeenten, woningcorporaties en (institutionele) beleggers en mogen gerenommeerde partijen in het vastgoed tot onze cliënteel rekenen. Op basis van onze brede kennis van de bouw- en vastgoedwereld adviseren en procederen wij voor onze cliënten. Een sterke combinatie! Onze kernwaarden zijn focus en samenspel met als doel het beste en meest duurzame resultaat te bereiken voor onze cliënten.

Gebiedsontwikkeling@vastgoed-advocaten.nl
040 21 20 400
www.vastgoed-advocaten.nl

de bever
architecten

KUNSTIN OEDENRODE 30 jaar

50 KUNSTWERKEN
5 PROJECTEN

ARCHITECTUUR
AUDIOVISUEEL
TECHNOLOGIE
FILM
BEELDEND

LANGS EEN HISTORISCH
WANDELPAD VAN 25 KM

WANDELEN IN HET DOMMELDAL

In 30 jaar heeft Kunststichting Sint-Oedenrode een schitterend wandelpad gerealiseerd langs en om de Dommel, in de 'achtertuin' van Van Abbe. Kijk op: <https://www.bezoekmeierijstad.nl/routes-overzicht/3799715621/kunstroutes-sint-oedenrode>

Kunststichting Sint-Oedenrode is recent overgegaan in:

KunstStichting
Meierijstad

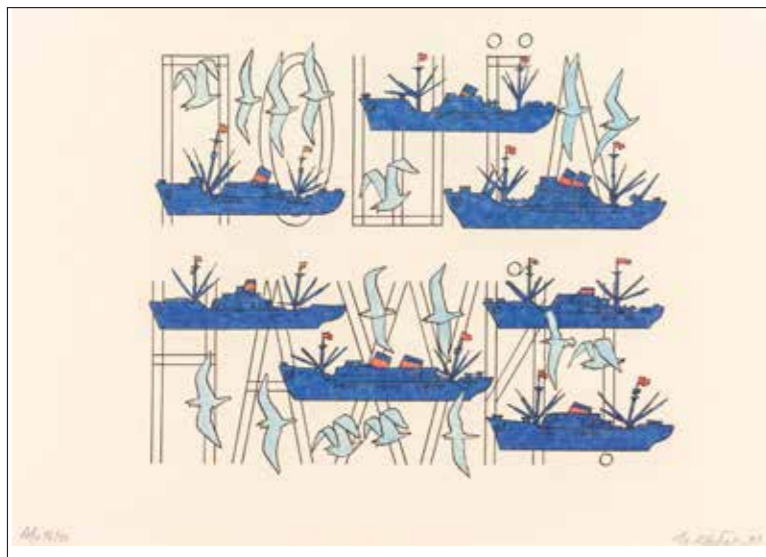

Rond door recht Lucas Lenglet, 2011

Een kleurboek voor volwassenen

Hoe een prent van Kabakov een eigen leven ging leiden

De dit jaar overleden kunstenaar Ilja Kabakov (1933) maakte in 1984 een serie tekeningen die samen een kleurboek lijken te vormen. De onderwerpen zijn onschuldig: konijntjes met wortelen, paddenstoelen en koeien in het gras. Deze tekeningen werden in 1993 als serie prenten uitgegeven en onlangs samen met een grote hoeveelheid andere grafiek aangekocht door het Van Abbemuseum. Een selectie ervan wordt op dit moment getoond in de presentatie Kabakov Kabinet.

Een van de prenten uit deze serie toont een aantal blauwe schepen met meeuwen. Als we deze prent wat beter bekijken, dan ontdekken we dat er op de achtergrond in dunne lijnen een tekst geschreven staat:

ПОШЁЛ
НА ХУЙ!

Vrij vertaald in het Engels betekent dat:

FUCK YOU!

Alle prenten in deze kleurboek-serie hebben deze zelfde nauwelijks leesbare, grove tekst op de achtergrond. Als we eenmaal weten wat er staat, dan verliezen deze vrolijke afbeeldingen

opeens hun onschuld. We vragen ons af wat deze combinatie van tekst en beeld te betekenen heeft.

Ilja Kabakov maakte vaak tekeningen op basis van zelfverzonnen verhalen. Zo ook hier. In het kort is dit wat hij bedacht: een gezin kocht in Moskou een kleurboek voor hun zoontje. Toen de moeder het kleurboek wat beter bekeek, ontdekte ze deze teksten. Ze was helemaal onthutst en besloot ermee naar de politie te gaan. Wat de politie er verder mee deed vermeldt het verhaal niet.

De combinatie van woord en beeld in deze prent is zo krachtig omdat de contexten zo uiteenlopen. Het zijn twee gescheiden werelden die botsen. Als je deze woorden eenmaal gelezen en begrepen hebt, dan verliest de tekening ineens zijn onschuld en die krijgt hij nooit meer terug.

Sinds maart 2022 heeft deze prent op nog een andere manier zijn onschuld verloren. De voorstelling met de schepen en de meeuwen kreeg toen een geheel nieuwe en onverwachte betekenis. Op 17 maart 2022 publiceerde galeriehoudster Marat Guelman op Facebook een foto van dit werk. Hij noemde het een profetische voorstelling van Ilja Kabakov. Deze tekening uit 1984 wijst volgens Guelman vooruit naar het begin van de invasie in Oekraïne. Meer specifiek doelde hij op wat er op die dag gebeurde op het Slangeneiland, een rotseiland in de Zwarte Zee voor de kust van Oekraïne en Roemenië. Toen de soldaten daar van een Russisch oorlogsschip het bevel kregen om zich over te geven, antwoordde een van hen: FUCK YOU!

Oekraïense postzegel, 2022

Schilderij door Boris Grom, 2022

Deze gebeurtenis werd door een onbekende schilder genaamd Boris Grom vastgelegd op een lelijk schilderij. En dat schilderij werd weer afgebeeld op een Oekraïense postzegel. Op de voorgrond zien we een soldaat die zijn rechterhand met gestrekte middelvinger omhoogsteekt naar het Russische oorlogsschip op de achtergrond. De soldaten van het Slangeneiland werden helden van Oekraïne. In het voorjaar van 2022 maakte het Litouwse Nationale Kunstmuseum vervolgens van deze prent een Ansichtkaart, als protest tegen deze oorlog en Russische musea toonden het werk niet meer. Voor velen was deze prent voortaan verbonden met de oorlog in Oekraïne.

Nadat Russische troepen het Slangeneiland bezet hadden, volgde een reeks aanvallen met drones en raketten vanaf het vasteland van Oekraïne om het Slangeneiland te heroveren, zonder resultaat. Midden april 2022 werd echter het Russische vlaggenschip, de Moskva, tot zinken gebracht met een torpedo. Boris Grom maakte een nieuwe versie van zijn schilderij en bracht twee historische gebeurtenissen samen: de soldaat die zijn middelvinger opsteekt en het beschieten van de Moskva. Op dit schilderij gebeurt dat met raketten; een torpedo is minder spectaculair.

Laten we tot slot nog eens goed kijken naar deze Kabakov prent. Iedereen schijnt te vergeten dat de schepen op deze tekening helemaal geen oorlogsschepen zijn, maar vissersboten. Een oorlogsschip hoort ook helemaal niet in een kleurboek voor kinderen. Kabakov illustreerde veel kinderboeken en in sommige tekende hij ook vissersboten. Ze hebben masten om de netten op te halen, geen kanonnen.

Het bovenstaande toont in detail hoe onze waarneming verandert door de oorlog: een onschuldige vissersboot op de voorgrond, getekend voor een denkbeeldig kleurboek, verandert in een oorlogsschip op de achtergrond. En een bedekte belediging op de achtergrond van de tekening krijgt in onze gedachten een prominente plaats op de voorgrond. Het subtiele spel met verschillende contexten van beeld en woord wordt gereduceerd tot één lelijke platte weergave van de verschrikkelijke actualiteit. En dit is maar een van de vele manieren waarop de oorlog ons denken verandert...

In het huidige *Kabakov Kabinet* is ook een chronologisch overzicht te zien van verschillende illustraties die Kabakov maakte voor kinderboeken. In de Sovjet-Unie gebeurde dat onder toezicht van een censor die moest beoordelen of deze tekeningen wel in lijn waren met de richtlijnen van de Communistische Partij. Kabakov deed dit werk in de eerste plaats om geld te verdienen. Zo kon hij daarnaast als kunstenaar blijven werken. Via de tekst achter deze kleurboektekeningen lijkt hij alsnog deze censuur te verwensen. Allerm minst profetisch dus. ●

Willem Jan Renders

Ansichtkaart van het Litouwse Nationale Kunstmuseum, 2022

Ilja Kabakov, *Vissersboten* (detail uit een illustratie van een kinderboek uit 1987)

A new meaning
Willem Jan Renders, former curator of the museum and curator of the current *Kabakov Cabinet* presentation, describes how last year a drawing of a number of blue ships with seagulls by Ilja Kabakov took on a life of its own. It was given a new meaning in the context of the Ukrainian war.

De Salonmiddagen

Terugblik op een succesvol jaar

Lezing van Jalila Essaïdi
Foto: Wildrik Burema

Elke tweede zaterdag van de maand begint stipt om 15.00 uur een lezing die door een trouw deel van onze vriendenvereniging wordt bijgewoond. Na de lezing volgt gewoontegetrouw een gezellige nazit in het museumcafé. In de coronaperiode waren lezingen een tijdlang niet mogelijk maar in het najaar van 2021 kwam een voorzichtige herstart. Aanvankelijk in het souterrain van het museum, omdat de aanwezigen daar wat makkelijker afstand konden houden.

In het afgelopen jaar leefden de bezoekersaantallen weer op en overtroffen niet zelden die van voor de coronaperiode. Gemiddeld mochten we zeventig vrienden en introducees verwelkomen. Er was zelfs een uitschieter met meer dan honderd belangstellenden, zodat we uitweken naar het ruimer (en ook comfortabeler) Auditorium. Omdat de bezoekersaantallen zich bestendigden is besloten het Auditorium als vaste ruimte zo veel mogelijk aan te houden.

Het programma in 2022/2023 was boeiend en gevarieerd: beeldhouwer Niko de Wit kwam na de zomer als eerste aan het woord over zijn werk. Hendrik Driessen (van onder andere De Pont museum in Tilburg) vertelde over zijn gevarieerde loopbaan in de museumwereld. Auteur en kunsthistorica Mieke Rijnders ging in op de beeldvorming rond Pyke Koch en met Bas van de Klundert-van der Hof kwam een verzamelaar van het relatief onbekende werk van Willem van Konijnenburg aan het woord.

Charles Esche, onze eigen museumdirecteur, gaf een kijkje achter de schermen van de tentoonstelling *The Meeting that never was* in Vilnius, Litouwen waar een selectie uit de collectie van het Van Abbe te zien was. Suze Robertson, een onterecht wat vergeten kunstenaar, kwam onder onze welverdiende aandacht dankzij Kees van der Geer, auteur en curator.

Voormalig Philipsdirecteur Jan Post bleek in Anselm Kiefer een groot inspirator te hebben gevonden en wist dat boeiend over te brengen. René Erven van het Eindhovense Architectuurcentrum ging in op de architectonische ontwikkeling van Eindhoven (een paar weken later onder zijn leiding gevolgd door een stadswandeling) en dichter en beeldend kunstenaar Frank Eerhart boeide met een lezing over de letterlijk grenzeloze kracht van taal en beeldtaal.

Laatste spreker voor de zomer was de jonge kunstenaar Jalila Essaïdi die het traditionele idee van wat beeldende kunst is of kan zijn, voor veel vrienden aardig overhoophaalde door haar lezing over Bio Art.

Samengevat: een uiterst gevarieerd programma. De organiserende werkgroep van vrienden heeft ook voor het komend jaar boeiende sprekers in gedachten, let op de uitnodigingen. Mocht je overigens zelf een suggestie willen aandragen dan kan dat altijd bij de nazit. ●

Wildrik Burema

Nazit Foto: Wildrik Burema

René Jolink, *Braambladeren*, 1998

Monoprint te koop

René Jolink (Madrid, 1955) volgde de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam en woont en werkt momenteel in die stad. Hij exposeerde in het verleden diverse malen in het Van Abbemuseum, met in 1996 de solotentoonstelling *Vertraagde beelden*. Het museum bezit verschillende schilderijen van hem.

In 1998 maakte hij in opdracht van de Vriendenvereniging de monoprint *Braambladeren* (40 x 40 cm). In dit werk hanteert hij een bijzondere techniek die hij 'Frotteren' noemt. Hij begint met een schilderij met een verhoogde structuur. Hiervan maakt hij met een afwrijftechniek een afdruk op doorzichtig plastic. Door verschillende lagen bedrukt plastic (met matte en glanzende verf) over elkaar heen te gebruiken wordt het oorspronkelijke onderwerp steeds meer geabstraheerd.

Toch doen de aangebrachte structuur en het kleurenpalet onmiskenbaar aan een patroon van takken en bladeren denken.

Hij maakte dit kunstwerk in een oplage van 60 op de achterzijde gesigeneerde en genummerde exemplaren waarvan er nog enkele over zijn. De vereniging wil deze nu graag aan haar leden en donateurs te koop aanbieden voor de prijs van 250 euro. Heb je belangstelling, stuur dan een berichtje naar: info@vriendenvanabbe.nl ●

info: www.renejolink.nl

Jan Verheugt

Wim de Wert - in memoriam

Op 15 mei 2023 is Wim de Wert op 65-jarige leeftijd overleden. Een bijzonder goede vriend is niet meer. Wim en ik kennen elkaar meer dan 30 jaar; ik ontmoette hem in 1991, in de tijd dat ik plannen had voor de oprichting van een Ronde Tafel.

Samen met zijn broer Henk runde Wim een accountantskantoor in Eindhoven en na een eerste gesprek was er meteen een klik. De oprichting van Tafelronde 183 waarvan Wim lid werd, bleek niet alleen de basis te zijn voor een langdurige vriendschap, maar heeft ook verschillende initiatieven voortgebracht waarbij Wim nauw betrokken is geweest. De Vereniging Vrienden Van Abbemuseum is daar een mooi voorbeeld van. Als serviceproject gestart in 1994 met Wim als eerste penningmeester; ikzelf mocht voorzitter zijn.

Ons idee was het Van Abbemuseum meer bekendheid te geven in de regio. Samen met de toenmalige directeur Jan Debbaut organiseerden we activiteiten om vrienden te werven en te binden aan het museum. Wim heeft daar als penningmeester maar vooral ook als vriend van het museum een grote bijdrage aan geleverd. Binnen enkele jaren stond er een bloeiende vereniging met honderden leden en mede dankzij het penningmeesterschap van Wim, met een gezonde financiële basis.

Wim is meer dan 10 jaar penningmeester geweest. Hij was deskundig door zijn financiële achtergrond en een betrokken en toegewijd bestuurder met oog voor de menselijke maat. Ook na zijn penningmeesterschap bleef Wim als vriend nauw betrokken bij het museum en de vereniging. We zullen hem missen. ●

Dries Steinmeijer

mede-oprichter en oud-voorzitter Vrienden Van Abbemuseum

Het belang van de Edelkoortcollectie

Een toelichting op de aankoop en de aankoopprijs

Afgelopen najaar stond het Van Abbemuseum ineens op een hele bijzondere manier in de belangstelling. In het Eindhovens Dagblad verschenen meerdere artikelen over de aankoop van de collectie van trendforcaster Lidewij Edelkoort. Vooral het grote verschil tussen taxatiewaarde en verkoopprijs riep veel vragen op. Had het museum wel goed onderhandeld? Was deze collectie dit grote bedrag wel waard? Begrijpelijke vragen en in het oog van de mediastorm was het moeilijk de positie van het museum goed voor het voetlicht te brengen. Nu het stof wat is neergedaald licht ik, als nauw betrokkene bij deze aankoop, graag toe waarom deze aankoop voor het museum dit bedrag waard is.

Zaaloverzicht Van Abbemuseum
De collectie is...
Foto: Joep Jacobs

Het museum bouwde sinds 1936 een collectie op van ongeveer 3500 kunstwerken. Aan de hand van de gemaakte keuzes vormde zich in die periode, de identiteit van de verzameling. Met keuzes voor onder meer Picasso, Lissitzky, Kiefer en Dumas. Nu grote namen, toen grote vragen. De naam die echter afgelopen jaren altijd een vraag bleef, was geen naam van een persoon, maar van een kunstvorm: design.

De beweging richting design zetten we al tien jaar geleden in met de tentoonstelling *Museum of Arte Útil* uit 2013. Daarin toonden we kunst die de maatschappij niet alleen een spiegel voorhoudt, maar erin ook wil

ingrijpen. Kunst als *tool* voor maatschappelijke verandering. Deze kunst kent een grote verwantschap met design, zeker met de maatschappijkritische designbeweging. Maar zomaar design gaan verzamelen is ongepast in Nederland. Elk museum heeft een vastgelegd collectieprofiel en dat verander je niet zomaar.

De collectie van Lidewij Edelkoort was de buitenkans die zich op het juiste moment aandiende. Edelkoort stond tussen 1999 en 2008 aan het roer van de Design Academy en was de informele voorvrouw van de glorie-dagen van Dutch Design: een maatschappijkritische designbeweging met namen als Maarten Baas, Piet Hein Eek en Hella Jongerius, die goed aansluit bij onze interesse in 'arte útil' (kunst als maatschappelijke kracht). Edelkoort werkte persoonlijk met de ontwerpers uit die beweging en zette deze internationaal op de kaart. Haar collectie is een prachtig, persoonlijk dagboek van deze ontwikkeling, waarin naast Nederlandse ontwerpers ook veel internationale ontwerpers zijn opgenomen onder wie de Campana Brothers uit Brazilië en de Bokja Studio uit Libanon.

Met deze collectie bezit het Van Abbemuseum in één keer een overtuigende basiscollectie design die vertrekt vanuit Eindhoven, verbinding legt met de wereld en aansluit bij de inhoudelijke visie van het museum. Een dergelijk passend verhaal kunnen toevoegen aan onze historische collectie is uniek.

Dat neemt niet weg dat, hoe uniek ook, de financiële middelen beperkt zijn en niet alles kan. Drie jaar lang overlegden en onderhandelden we met Edelkoort. We maakten gebruik van een taxatie, al wisten we dat deze slechts deels houvast kon bieden. Een taxatie geeft een inschatting van de marktwaarde van kunstwerken op basis van prijzen tijdens openbare veilingen. Als designers hun werk onderhands voor hogere prijzen verhandelen, is dat niet terug te zien in de taxatie. Daarbij is dé kernkwaliteit van deze collectie, dat deze bijeen is gebracht door designicoon Lidewij Edelkoort, niet te taxeren. Immers, de collectie als geheel is nooit publiek geveild, dus er is geen inschatting te maken van de meerwaarde die dat zou opleveren.

Wat ons restte was passen en meten. Elk stuk bekijken en opnieuw bekijken. Zelf overleggen met ontwerpers over de prijs. Nadenken over wat we als museum redelijk vonden en dat leggen naast wat Edelkoort redelijk vond. Daarnaast zochten we partners: het Eindhovense bedrijfsleven in de vorm van onze Promotors, de gemeente Eindhoven, het Mondriaanfonds. Een deel kochten we aan samen met Centraal Museum Utrecht. Heel langzaam wandelden we naar een consensus. Ik ben ervan overtuigd dat gezien de breedte van de collectie, de steun van alle partners en de ontwerpers, dit een goede aankoop is. Dat we, als we over tien of twintig jaar terugblikken, ons zullen verwonderen over de betekenis van deze 53 werken en over niet hun prijs. Voor het museum komt de artistieke waarde eerst en dan de prijs. ●

Steven ten Thije

Purchase price design collection
At the end of last year there was quite a bit of commotion about the purchase of the Lidewij Edelkoort design collection, mainly due to the difference between purchase price and appraised value. Steven ten Thije explains how both parties arrived at careful pricing, in which the collection of one design icon counted heavily.

Tao in Catalonië

Het beeldschrift van Antoni Tàpies

Kunstenaar Antoni Tàpies sterft in 2012 op achtentachtigjarige leeftijd in zijn woonplaats Barcelona. Hier eindigt een rijk kunstenaarsleven. Een leven dat gevuld is met politiek engagement, kunst, gedachten, symboliek, mysterie en wijsheid. In zijn werk gebruikt hij veel tekens: krassen, letters, kruisen. Daarbij speelt het taoïsme een grote rol.

Ik moet denken aan een uitspraak van Michel Tapié, een kunstcriticus die veel over Tàpies heeft geschreven. Wat hij in enkele woorden zegt, verklaart de essentie van zijn kunstenaarschap: 'Net als de communicatie is het werk ondoorgrondelijk, geheimzinnig. Het is geen raadsel dat moet worden opgelost, want dat zou betekenen dat de inhoud is uitgeput zodra het raadsel is ontrafeld. Het is een geheim, bestaande als doel op zich, waarvan de sleutel nooit wordt onthuld en dat met wonderlijke helderheid een dynamische toestand van vruchtbare vrijheid handhaaft.'

Zoals ook in de wetenschap is het belangrijk om bij het ontsluiten van nieuwe wegen altijd een kleine ontsnappingsmogelijkheid te blijven behouden. In een gesprek dat ik had met wetenschapper Raymond van Ee spraken we over rafels die zichtbaar moeten blijven bij een nieuw en innovatief proces. Zonder deze rafels is er geen verdere weg om nieuwe verten te ontdekken. Zodra een proces volledig en definitief is afgerond, er geen zijwegen meer zijn, betekent het dat er geen verdere mogelijkheden meer zijn. Net als het feit dat fouten maken

betekent dat er evolutionair gezien nieuwe en soms hoopvolle mutaties ontstaan. Zonder deze rafels en de kans om fouten te maken nadert het einde van de wetenschap en dat geldt ook voor de kunst. Antoni Tàpies maakt in zijn prachtige mysterieuze kunst altijd rafels zichtbaar. Hij is en blijft ongrijpbaar.

Het Van Abbemuseum bezit drie werken van hem in de collectie, met daarnaast een kunstenaarsboek dat Tàpies samen met de dichter Joseph Brodsky publiceerde. De drie schilderijen zijn uit de periode dat Tàpies gebruik maakt van onconventionele materialen zoals marmerstof, gemalen krijt, zand en aarde waarmee hij ramen, deuren en poorten suggereert. Zijn werk staat dan nog in het teken van de turbulentie van de het Spaanse politieke drama van zijn jeugd, waaronder de Spaanse Burgeroorlog en de Catalaanse nationalistische beweging.

'Het dramatische lijden van volwassenen en alle wrede fantasieën van mensen van mijn eigen leeftijd, die te midden van zoveel rampen aan hun eigen impulsen leken te zijn overgelaten, leken zich op de muren om me heen te schrijven', vertelt hij Michel Tapié in 1969. De krassen, letters en kruisen die in zijn werk verschijnen willen een taal verbeelden, maar een taal die Tàpies niet wenste te verduidelijken. Het

Antoni Tàpies
Double porte beige (1960)
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

zijn tekens die opduiken uit zijn onderbewustzijn. Tekens die voor hem in hun symboliek van belang zijn, maar die de toeschouwer in verwarring kunnen achterlaten.

In zijn kinderjaren verblijft hij een periode in het sanatorium Puig d'Olena. In die jaren leest hij veel en bestudeert de hindoeïfilosofie. In een later stadium experimenteert hij met hallucinaties, 'waarin ik mijn lichaam van binnen kon bekijken, maar dan alsof het 't universum bevatte.' Deze semi-pantheïstische ervaringen vormen een bron van zijn angst. 'In die tijd ... zag ik mijzelf dikwijls weerspiegeld in de grote deur van de klerkast en soms, als de deur op een kier stond, zag ik mezelf recht tegenover mij als een bleek kind op het bed zitten dat naar mij staarde met ogen waaronder altijd wallen waren.' De klerkast en de spiegel zijn belangrijke elementen in zijn latere werk.

Boeddhisme en ook Tao gaan vervolgens een cruciale rol spelen in zijn denken. Vooral het teken, de kalligrafie, is voor hem het geschilderde woord, een symbool dat hem naar de Tao voert, een naar binnen gekeerde weg. Het verschil van de westerse kunst met die van het oosten is dat het westen de kwast volgt en het oosten de kunst van het schrijven van de pen. De schilder is daar een wetenschapper. Kunst is tijdsbesteding van de geleerde. Als geleerde schilder is het een exercitie in de traditionele wijsheid die de harmonie van de krachten van de natuur bestudeert. De taoïstische stroming onderzoekt deze eenheid met de natuur en de kosmos. 'Het idee gaat aan de kwast vooraf' is het devies van de Soeng-geleerde. 'Wil men bamboe schilderen, dan dient men hem totaal in zich te dragen. Grijp de kwast, kijk gespannen (naar het papier), stel je dan voor wat je gaat schilderen. Volg snel wat je voor ogen staat, hef de kwasten, jaag direct na wat je ziet, zoals een valk op een springende haas duikt. (...)' (Soe Toeng-p'o, 1036-1101). Men brengt eerder de optische impressie tot leven als men de ogen gesloten houdt, zegt de psycholoog G.W. Allport hierover. De gesloten ogen verschaffen een hallucinatoire helderheid. De schilder wacht nu op het moment van maximale concentratie. De kwast of de tsj'i legt de 'Adem der Hemel' bloot (Siè Ho, *de Zes Canons*, 479-501). Op dat moment doet men afstand van het ego en zoekt men harmonie met het niet-zijn.

De in Antoni Tàpies gecorporeerde oosterse wijsheid wordt zichtbaar in het kunstenaarsboek dat hij samen met Joseph Brodsky publiceerde. *Römische Elegien* is een kunstenaarsboek met een gedichtencyclus van de Russische dichter Joseph Brodsky waarvoor Antoni Tàpies de litho's maakte. In deze litho's herken je de maximale concentratie, het symbolische teken en de kwast die de 'Adem der Hemel' blootlegt. ●

Piet van Bragt

Pictorial language of Tàpies
There are many signs in the work of the artist Antoni Tàpies: scratches, letters, crosses. They make a mysterious impression that he himself did not want to clarify. It gives his art something elusive. They come partly from his subconscious and partly from his interest in Taoism.

Antoni Tàpies
Blue outremer (1958)
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

Interview met een vriend

Marian van Doremalen

Marian is al een paar jaar lid van de Vereniging Vrienden Van Abbemuseum. Maar zij heeft nog een andere betrokkenheid bij het museum, als leerkracht van Basisschool Rapenland in Eindhoven. Eens in de twee jaar bezoekt zij met kleuters het museum. Reden om eens met haar in gesprek te gaan.

Foto: Hans van Doremalen

Waardoor kwam het tweejaarlijkse bezoek tot stand?

In onze schakelklas begeleid ik groepjes kleuters die ondersteuning nodig hebben in de taalontwikkeling. Wekelijks krijgen ze extra aandacht waarbij we taal op verschillende manieren aanbieden. Dat kan bijvoorbeeld zijn aan de hand van een prentenboek. Eerst laten we de kinderen naar het verhaal luisteren en de plaatjes bekijken en vervolgens mogen ze aangeven waar het verhaal volgens hen over gaat, bijvoorbeeld met een tekening, in klei of door gebaren en bewegingen. Expressie met kunstzinnige middelen is zo een wezenlijk onderdeel in de klas. Het is ontroerend te zien hoe hun eigen belevingswereld dan tevoorschijn komt. En hoe groot, ondanks alles, hun onbevengtheid is.

In mijn leven was kunst altijd iets vanzelfsprekend, van jongs af aan. Ik heb er nog steeds veel steun aan. In de familie van mijn vader werd geschilderd en getekend en zo was er voor mij, als kleuter, altijd potlood en papier aanwezig. Op jeugdige

leeftijd heb ik heel wat musea bezocht, vooral met van die 'donkere schilderijen'. Vanuit mijn interesse voor kunst zocht ik zes jaar geleden contact met het Van Abbemuseum. Van die kant was er direct enthousiasme.

Wat valt je tijdens zo'n museumbezoek op?

We gaan met honderd kleuters (vijftig 's morgens en vijftig 's middags) naar het museum. In groepjes lopen de kinderen onder begeleiding van museumdocenten door het museum. Die vragen de kleuters wat ze zien en spelen daar heel kundig op in. Zo maken de cartoons van Perjovschi indruk op de kinderen. Ze mogen die tekeningen in lichaamstaal nadoen en gaan daar helemaal in op. Wat ik ook heel verwonderlijk vind, kleuters zien ook allerlei details, meer nog dan volwassenen.

Voor hen is een museumbezoek een nieuwe ervaring. We bereiden dat bezoek goed voor met gesprekjes, filmpjes en boekjes (*Nijntje in het museum*) en bouwen een museum na. Na afloop worden ouders uitgenodigd om gemaakte tekeningen te bewonderen en verhalen aan te horen. Ik hoop dat kinderen zich blijven verwonderen over de wereld om hen heen en zich beeldend blijven uiten.

Wat spreekt jou aan in de huidige expositie Dwarsverbanden?

De potloodtekening *Vast Area* (2014) van de Eindhovense kunstenares Gam Bodenhausen. Zij bezocht het Engelse Lake District waar grafiet in mijnen wordt gewonnen. Bodenhausen duikt in dit onderwerp zoals ook kinderen en ik onderzoekend bezig zijn. ●

Jan Verheugt

Toddlers in the museum

Small children who need support in their language development visit the museum with their school class once every two years. Museum teachers guide them and challenge them to express themselves about the exhibited art on display. It is a lasting experience for them.

DHVM verstaat de vastgoedkunst

De grootste onafhankelijke vastgoedbeheerder en trotse partner van de Vrienden Van Abbemuseum.

VASTGOED MANAGEMENT

Onafhankelijk de grootste
www.dhvm.eu

SCHÄFER
NOTARISSEN

Wij zijn er voor jou.

Gashouder 36E
5613 CR, Eindhoven

Park 34-36
5671 GA, Nuenen

Maak een afspraak via 040 - 2 660 660 | info@notarismnodig.nl | www.notarismnodig.nl

Aanwinsten garanderen dynamiek

Een toelichting op de laatste bibliotheekaanwinsten

Het bibliotheekfonds biedt mogelijkheden om regelmatig aanwinsten aan te schaffen voor de museumbibliotheek. Ook namens de vrienden van het Van Abbemuseum komt er jaarlijks een bedrag beschikbaar voor dergelijke aanwinsten. Nieuwsgierig naar drie laatste aankopen, raadplegen we Steven ten Thije. Wat blijkt? Niet alleen de aanwinsten geven de bibliotheekcollectie dynamiek, maar de hele bibliotheek blijkt in beweging. We zoomen in.

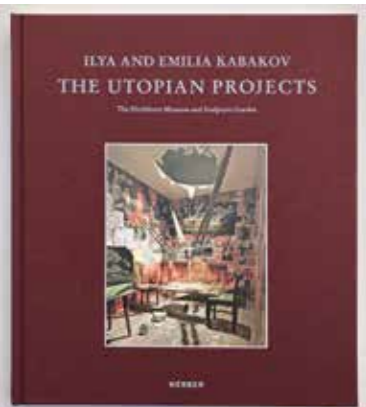
Achtergrond: bibliotheek in transitie

Voormalig bibliothecaris/archivaris Willem Smit, die voorheen schreef over de verworven aanwinsten, is met pensioen. Met conservator Diana Franssen, die ook inmiddels afscheid nam, legde hij een stevig, waardevol fundament onder de huidige bibliotheekcollectie, een fundament dat wordt geborgd. Zij werkten twintig jaar samen. Curator, hoofd collecties Christiane Berndes bereikte eveneens de pensioenleeftijd en zo werd een tijdperk afgesloten.

Curator Steven ten Thije nam de taak van hoofd collecties over en naar een nieuwe bibliothecaris/archivaris wordt gezocht.

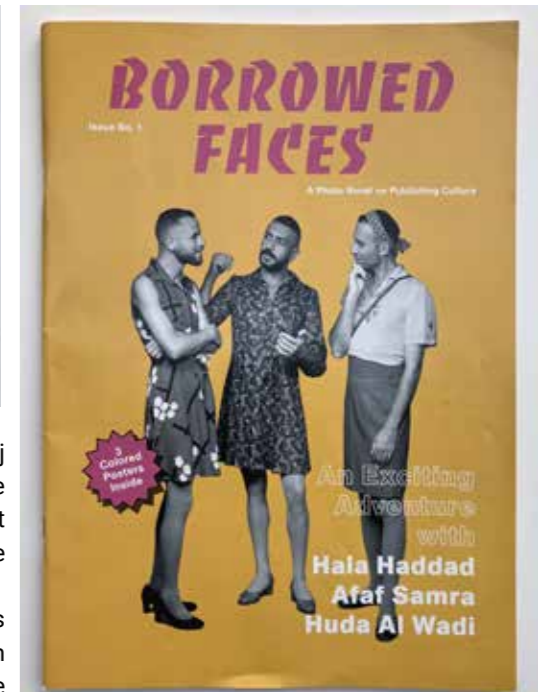
Inmiddels is gekozen voor een nieuwe koers. Deze is primair gericht op de versterking van de verbinding tussen de collectie kunstwerken, de bibliotheekcollectie en het archief, kortom: tussen object, kunstenaar en context. Geïnteresseerde museumbezoekers en onderzoekers zullen hiervan profiteren. Digitaal vindbare verbanden verduidelijken op termijn die verbinding tussen kunst(enaar) en context. Bovendien zijn relevante maar vaak nog onbekende kunstenaarsboeken digitaal beter vindbaar.

Secundair binnen de nieuwe koers is ruimte creëren voor de Russische kunstboekencollectie. Ons museum bezit niet alleen uitzonderlijk en veel werk van El Lissitzky, maar ook een omvangrijke collectie Russische kunstenaarsboeken en grafiek. Samen met het Stedelijk Museum Amsterdam, beheerder van een indrukwekkende collectie kunstwerken uit de Sovjet-tijd (waaronder werk van Malevich), wordt overlegd over de oprichting van een 'Russisch studiecentrum'. Ruslandkenner en 'onze' voormalige conservator Willem Jan Renders is er nauw bij betrokken. Hij schreef onlangs een artikel in NRC over het internationale kunstenaars-echtpaar Emilia en Ilya Kabakov naar aanleiding van Ilya's overlijden. Deze maatschappijkritische en daarom naar Amerika uitgeweken kunstenaars zijn geboren in Dnipro (Oekraïne). Met hen werkt(e) Renders aan een nieuwe tentoonstelling voor het Van Abbemuseum. Deze expositie, getiteld *Kabakov Cabinet*, behelst recente aankopen van grafiek naast o.a. schilderijen (looptijd 1 juli 2023 – maart 2024). Een driedelig kunstboek van het echtpaar Kabakov behoort tot de aanwinsten voor de bibliotheekcollectie en is exemplarisch voor de nieuwe koers.

Eerste aanwinst (3 delen) Ilya Kabakov, Volume IV, Paintings 2013-2021, Catalogue Raisonné, echtpaar Kabakov, Paintings about Paintings en The Utopian Projects

De drie delen werden geschonken door het echtpaar Kabakov. Dit was mogelijk vanwege een investering bij de totstandkoming ervan. In de catalogus staan driehonderdvijftig werken. De werken verraden een conceptuele benadering, leggen een verband met de kunstgeschiedenis en zijn gemaakt in een combinatie van stijlen. Het tweede deel hoort bij een expositie (2021-2022) in Texas. Afbeeldingen van twintig enorme schilderijen, sculpturen, projecten, interactief werk en groot-

schalige installaties vullen dit boek merendeels. Ook het derde deel hoort bij een expositie (2017) in het Hirshhorn Museum, Washington D.C. Utopische projecten werden gepresenteerd in maquettevorm. De publicatie verschaft inzicht in de ideeën erachter en de realisatie ervan. Het leven van gewone burgers onder een totalitair regime vormt de rode draad.

Deze boeken vormen een goede aanvulling op de museumcollectie, want ons museum heeft behalve schilderijen en meer, (bijna) al hun grafische werk in bezit: zesentachtig exemplaren, een unieke collectie en één van de grootste aankopen. Het grafische werk legt duidelijke verbanden met ander werk van de kunstenaars. Het kunstenaars-echtpaar was blij verrast tekeningen terug te zien die zij eerder verloren achtte.

Tweede aanwinst: Borrowed Faces, A Photo Novel on Publishing Culture

Deze graphic novel of fotonovelle kocht Steven op de *documenta 15* (2022) in Kassel, een toonaangevende tentoonstelling voor beeldende kunst. Vooral kunstenaarscollectieven participeerden dit keer met name uit het zuidelijk halfrond. Urgente kwesties domineerden kunstwerken, projecten en gesprekken over de teloorgang van de aarde, klimaatvluchtelingen, politieke en economische conflicten, de herverdeling van bronnen etc. Processen 'overheersten' kunstwerken.

In de fotonovelle, gepresenteerd door *Fehras Publishing Practises*, volgen we drie personen gekleed als vrouwen. Ze komen uit het oostelijk middellandse zeegebied, Noord-Afrika en de Arabische diaspora. Binnen hun eigen cultuur overdenken en bediscussiëren ze uitgevers-praktijken tijdens de jaren zestig. Het levert interessante overpeinzingen op. Deze radicaal andere *documenta 15* intrigeerde; besloten werd de huidige *Positions #7* expositie er op af te stemmen. Ook hier domineren kunstenaarscollectieven en ligt de nadruk minder op het kunstwerk en meer op het proces (onder andere onderlinge samenwerking). Vragen over gender, queer identity, geopolitieke verschuivingen en spanningen rijzen.

Derde aanwinst: Museums of the Commons. L'Internationale and the crisis of Europe, Nikos Papastergiadis

Dit boek is een academische studie. In samenwerking met musea wereldwijd wordt sinds zes jaren onder meer nagedacht over de functie van het museum als publieke instelling in de wereld van vandaag, over de mate van publieksparticipatie en meer. Dit boek biedt vanuit diverse perspectieven inzicht in die trans-institutionele en transnationale samenwerking van musea. Dichtbij verheldert het de huidige en toekomstige weg van ons museum.

De drie aanwinsten sluiten naadloos aan bij de nieuwe koers van de bibliotheek. Op termijn horen we graag meer over die ingeslagen weg. ●

Lisette Almering

The library of the museum in transition

A new crew will focus more on the relationship between object, artist and context. The new books, bought also with financial gifts from museum friends, are related to the future path.

Humor; het stiefkind binnen de kunst

Een persoonlijk pleidooi voor meer aandacht voor humor in de kunst

Humor lijkt iets van alle tijden te zijn. Mensen hebben behoefte niet alles even serieus te nemen, maar te relativiseren of ergens de draak mee te steken. Waar komt dit menselijk gedrag vandaan en welke rol speelt humor in de beeldende kunst?

Chinese kunst

Iemand zei eens dat het lachen je vergaat als je naar moderne kunst kijkt. Vlak daarop bezocht ik een tentoonstelling van Chinese kunst in het Cobra Museum in Amstelveen. En daar werd wel gelachen! De Chinese kunstenaar Yue Minjun maakte van de lach de basis van zijn artistieke werk. Hij is de representant, de vertegenwoordiger van de moderne Chinese kunst die humor als culturele ambassadeur gebruikt. In kunstenaarsdorpen in Shanghai en Peking komen kunstenaars tezamen om los van stijl en toon kunst te creëren die de volledige vrijheid opeist van stromingen, substromingen en normen. "Het is verwarrend, fascinerend en chaotisch tegelijkertijd, net als China zelf", zegt de kunstenaar Sui Jianguo (1956), die ooit begonnen is als lasser in een staatsfabriek en nu professor is aan de Pekingse Kunstuniversiteit.

Marcel Duchamp

Maar ver hiervoor in de tijd, al in 1919, zorgde de Franse kunstenaar Marcel Duchamp voor opschudding. Hij was de man die gevestigde normen en waarden discutabel maakte en daardoor nieuwe wegen in de kunst opende. Hij gaf het door het publiek bijna heilig verklaarde meesterwerk van Leonardo Da Vinci, de Mona Lisa, in een reproductie een ander uiterlijk en betekenis. De Mona Lisa die met haar mysterieuze glimlach beschouwd wordt als een van de hoogtepunten van vrouwelijke schoonheid en mysterie, werd door Duchamp op brute wijze van haar vrouwelijkheid beroofd door haar met een pen te voorzien van een snor en een sikje. Door het onderschrift 'L.H.O.O.Q.' werd ze tevens van haar kuisheid beroofd, want als men de letters achter elkaar leest levert dat de tekst op 'elle a une chaud au cul'. Wie deze tekst vertaalt, ontdekt de vulgariserende interpretatie die het schilderij sinds de romantiek genoot, want vrij vertaald staat er 'ze is opgewonden'. Haar raadselachtigheid door haar beroemde glimlach groeide reeds in het negentiende eeuwse besef uiteindelijk uit tot het archetype van de femme fatale.

Tot de negentiende eeuw was kunst voornamelijk afbeeldende kunst. Toen men vlak voor de Eerste Wereldoorlog dat uitgangspunt losliet, kregen ironie en humor een kans. Bij kunstenaars als Marcel Duchamp bleef de literaire herkomst van beelden van grote invloed. Duchamp vond dat het kunstwerk een 'plot' moest hebben met een inhoudelijke betekenis. Een visuele ervaring was voor hem niet voldoende. Door Duchamp werden ironie en humor een belangrijk element van de latere dadaïstische kunstpraktijk en het latere surrealisme. Zijn ready-mades (alledaagse voorwerpen) zoals de sneeuwschop met de suggestieve titel *Vooruitlopend op een gebroken arm* geven het object een andere betekenis die buiten de functionaliteit omgaat. Evenzo het liggende urinoir met de titel *Fontaine*, gesigneerd met 'R.Mutt, 1917', dat geweigerd werd voor een tentoonstelling van The Independants in New York dat als thema 'vrijheid' in haar vaandel droeg.

Marcel Duchamp
L.H.O.O.Q., 1919

Yue Minjun
Smiley Faces, z.j.

Humor

Humor, het komische, is iets dat bij het menselijke bedrijf hoort, want de mens is het enige dier dat kan lachen! Maar humor werkt echter alleen als het door een schok teweeggebracht wordt en het de kalmte en de gemoedsrust verstoort. Humor en lachen horen volgens de Franse filosoof Henri Bergson bij de rationele maatschappij. In een maatschappij van louter verstandsmensen zou waarschijnlijk niet meer gehuild worden, maar wel gelachen! Want ernstige gebeurtenissen worden pas grappig als ze losgemaakt worden van de emotie. Goed maatschappelijk functioneren vereist in de sociale groep een constante alertheid, waardoor men de juiste omvang van de situatie waarin men zich bevindt het beste kan inschatten. Door soepelheid en spanning, twee

complementaire krachten, leert men aan die situatie de juiste betrekkelijkheid toe te kennen. Maar tussen de realiteit van de omringende wereld en het individuele bewustzijn hangt een sluier. Bij kunstenaars is deze sluier dun en doorzichtig, waardoor zij een spel kunnen spelen met de bewuste ervaring van de natuurlijke realiteit.

Dada

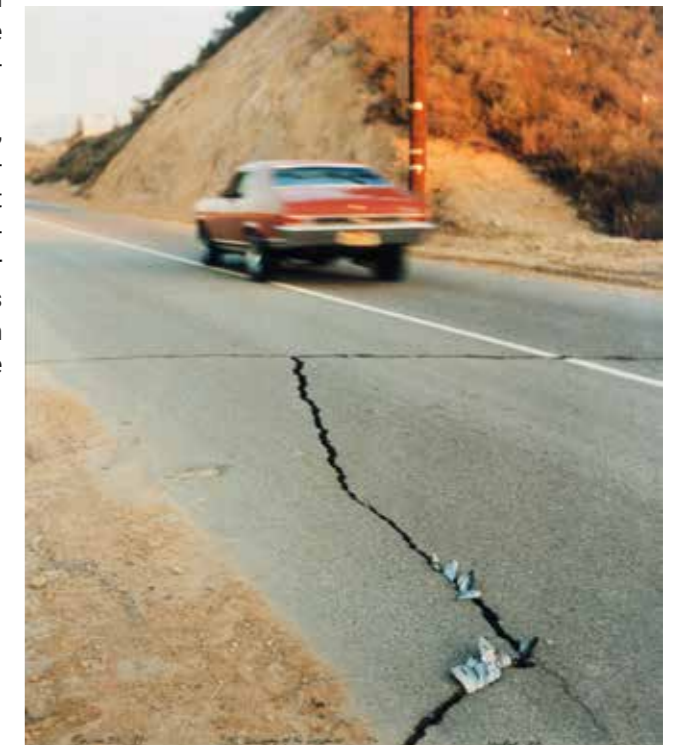
Helaas heb ik tijdens mijn bezoeken in het Van Abbemuseum nooit de neiging gehad om in lachen uit te barsten. Soms een glimlach? Terwijl in de collectie toch voldoende gelegenheid en mogelijkheden aanwezig moeten zijn om de betrekkelijkheid van de actualiteit te benadrukken. Want draagt dit museum nu niet juist de boodschap uit dat zij de zojuist genoemde sluier wil doorbreken? Kunst heeft een maatschappelijke functie leren wij van het beleid van het Van Abbemuseum. En de lach en de humor zijn toch bij uitstek middelen om vragend in de wereld te staan. Humor kan een dwingende impuls geven aan kunst om een nieuw perspectief te bieden, om nieuwe betekenissen te ontdekken en eventueel bestaande betekenissen te ontnemen.

Gelukkig, na naarstig speuren in de collectie van het museum, bleken er toch wel enkele pareltjes te ontdekken die een glimlach tevoorschijn kunnen toveren. Helaas, soms diep verstopt in de collectie, vraagt het werk van Ger van Elk, van Kama-gurka, John Körmeling en Panamarenko daarom om meer aandacht. Zij zijn in ieder geval voorbeelden van kunstenaars die door hun humor gebaande wegen kunnen openbreken en ervoor kunnen zorgen dat elk bezoek een feestelijk tintje krijgt. ●

Piet van Bragt

More attention to humor

Laughter usually dies when you look at modern art. According to the author, this also applies to the Van Abbemuseum. Remarkable, because humor is a means of questioning the world, which is important to the museum. Yet there is also work in the collection in which humor breaks open the beaten track.

Ger van Elk
Discoveries of the Sardines, 1971
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

Kleintjes worden groot

De Wert is er. Ook als werkgever.

Wil jij een volgende stap maken in je carrière? Werken in een op talent ingerichte omgeving met persoonlijk contact en een informele werksfeer. Ben jij BOEI-end en herken jij jezelf in ons DNA: Betrouwbaar, Oplossingsgericht, Eigenzinnig en Initiatiefrijk.

Kom jij ons De Wert team versterken?

Lees meer over onze vacatures op onze website.

Meer info: www.dewert.nl

DE WERT
ACCOUNTANTS & BELASTINGADVISEURS

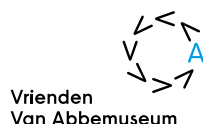

Wil je graag reageren op een van de artikelen, zelf een bijdrage leveren aan ons blad of een recensie verzorgen over een van de exposities, laat het ons weten:
redactie@vriendenvanabbe.nl

KwArts

Colofon

KwArts is het kwartaalblad van de Vereniging Vrienden Van Abbemuseum.
Kwartaalblad, aflevering 104

Vrienden
Van Abbemuseum

Leden van bestuur
Stefan de Bever (voorzitter),
Rita Bosch (secretaris), Wildrik Burema,
Joost van Dijk (penningmeester), Kareem
Gazuani en Karin Overdijk

Redactie KwArts
Lisette Almering, Piet van Bragt,
Hannie Groen, Els Grootemaat en
Marja van Osch

Eindredactie
Hanneke van den Nieuwenhof en
Jan Verheugt

Verder werkten mee:
Stefan de Bever, Frank Bierkenz,

Wildrik Burema, Willem Jan Renders,
Nelleke Slofstra, Dries Steinmeijer en
Steven ten Thije

e-mail redactie
redactie@vriendenvanabbe.nl

Vormgeving en opmaak
Frank Bierkenz, www.frankbierkenz.nl

Fotografie
Wildrik Burema, Peter Cox, Hans van
Doremalen, Joep Jacobs, Hannie Groen,
Nelleke Slofstra en Jan Verheugt

Bureau Vereniging VVA
Postbus 6188, 5600 AZ Eindhoven
tel. 040-2381032

e-mail: info@vriendenvanabbe.nl
Alle redactiebijdragen zijn na publicatie
ook te lezen via de website van de
vereniging: www.vriendenvanabbe.nl

Openingstijden bureau Vrienden
Maandag 9.30 - 15.00 uur (m.u.v.
schoolvakanties). Overige dagen
bereikbaar via voicemail of e-mail.

Instagram
[vriendenvanabbemuseum](https://www.instagram.com/vriendenvanabbemuseum)

Blog
[vriendenverenigingvanabbemuseum.
blogspot.com](http://vriendenverenigingvanabbemuseum.blogspot.com)

Drukwerk
MULTI CLICK BV
De modernste en duurzaamste
drukker van Nederland

Van Abbemuseum
Stratumsedijk 2, 5611 ND Eindhoven
Postbus 235, 5600 AE Eindhoven
tel. 040-2381000
www.vanabbemuseum.nl

E-mail
info@vanabbemuseum.nl

Openingstijden museum
Dinsdag t/m zondag 11.00 - 17.00 uur